

De Standaard

GILLES DELEUZE IN HET GEWEER TEGEN HET DUALISME

De wortels van de boom der kennis

20 AUGUSTUS 1998 OM 00:00 UUR | Patricia de Martelaere

Gilles Deleuze en Jacques Derrida worden beschouwd als de grondleggers van het hedendaagse verzet tegen het traditionele westerse filosofische denken. Met *Rhizôme* (1976), dat Deleuze samen met Félix Guattari schreef, leverde hij destijds een hoogst originele programmaverklaring. Na twintig jaar verschijnt er nu een nieuwe vertaling van.

Van alle hedendaagse Franse filosofen is Gilles Deleuze (1925-1995), om bizarre redenen, de meest „Amsterdamse“. Hij is er nochtans niet minder Frans om dan zijn illustere tijdgenoot Jacques Derrida (1930), met alle connotaties die „Frans“ in de filosofie inhoudt: anti-academisch, literair georiënteerd en politiek geëngageerd, maar in een fundamentele zin toch nog erg intellectualistisch, op een gezochte en soms irritante manier spitsvondig en dus al met al nogal moeilijk.

Net zoals Derrida maakt ook Deleuze overvloedig gebruik van neologismen, abrupte gedachtesprongen en allerhande woordspelletjes die de verstaanbaarheid - en de vertaalbaarheid - zeker niet ten goede komen. Maar net zoals Derrida ziet Deleuze het precies als de nieuwe taak van de filosofie om de hegemonie van de uniforme verstaanbaarheid te doorbreken door overal waar identiteit heerst een onophefbaar „verschil“ te installeren.

Dit maakt Deleuze, samen met Derrida, tot een van de grondleggers van het zogenaamde differentiedenken, deze typisch hedendaagse contestatie van de hele traditionele westerse filosofie.

Waarom van dit tweetal uitgerekend Deleuze het zo goed doet in Amsterdamse middens, en stilaan in heel Nederland, terwijl in België Derrida populairder is, is misschien niet meer dan een historisch toeval. Maar wie niet gelooft in toeval, kan natuurlijk met gemak

twintig jaar geleden al in het Nederlands vertaalde boekje *Rizoom*, de affiniteit van Deleuzes denkbeelden met de toenmalige situatie van de linkse beweging, of, waarom ook niet, de verwantschap van de Amsterdamse grachtenstructuur met de kenmerken van wat Deleuze een „rizoom“ noemt. In Deleuzes eigen lofzang: „Amsterdam: stad zonder wortels, rizoom-stad met haar stengelgrachten, waar het nut in zijn verhouding met een handelsoorlogsmachine zich met de grootste waanzin verbindt.“

Hoe het ook zij, toen vertaler René Sanders ruim twintig jaar geleden in Parijs het pas verschenen (1976) boekje *Rhizôme* - dat Deleuze in samenwerking met zijn vriend en geestesverwant Félix Guattari had geschreven - ontdekte, was hij onmiddellijk wild enthousiast. Een paar jaar later, in 1979, trof hij het reeds in een Nederlandse vertaling aan bij de al even enthousiaste uitgeverij De Spreeuw. Daarna werd het, zoals dat gaat, weer wat stiller rond de figuur en de denkbeelden van Deleuze - tot vorig jaar de belangstelling weer oplaaide en op initiatief van een uitgeverij die zelf de naam Rizoom voert, gezorgd werd voor een nieuwe vertaling, ditmaal van de hand van de destijds zo geestdriftige René Sanders.

De vertaling straalt in ieder geval genoeg enthousiasme uit om dit ook op te roepen: de zinnen vertakken zich als kabbelende stromen en nemen je mee, ook al is de overheersende indruk er een van stuurloosheid en verbrokkeling. Men kan het eens of oneens zijn met het programma van *Rizoom*, maar het werkt in ieder geval zoals het zelf aangeeft: niet door de betekenis, maar door de kracht van de taal zelf die, zoals een meeslepend maar irriterend deuntje, vanzelf een ritmische reflex oproept. „Laten we nooit meer vragen wat een boek te zeggen heeft, het betekende of de betekenaar, laten we nooit meer iets opzoeken in een boek om het te begrijpen; laten we ons afvragen waarmee een boek functioneert, in samenhang waarmee het al of niet intensiteiten laat stromen.“

Maar wat is nu eigenlijk een rizoom, en op welke manier wordt dit concept verondersteld op ons in te werken? De term rizoom stamt uit de biologie en heeft daar de betekenis van een ondergronds wortelsysteem met complexe vertakkingen en meerdere ingangen. De organische tegenhanger van het rizoom is wel de boom, bovengronds en rechtlijnig, met vertakkingen die slechts afsplitsingen zijn van een en dezelfde hoofdlijn.

Deleuze speelt beide concepten tegen elkaar uit, of liever, hij wil laten zien hoe de „boom“ het hele westerse denken heeft gedomineerd en daar heeft geleid tot een hopeloze verstarring, zodat er stilaan nood is aan een ander denken, een andere dynamiek. „Vreemd, zoals de boom de westerse werkelijkheid en het gehele westerse denken heeft beheerst, van de botanica tot aan de biologie, de anatomie, maar ook de kentheorie, theologie, ontologie, de gehele filosofie...: wortel-fundament, *Grund*, *roots* en *foundations*.“

En daartegenover: „Rizomorf zijn betekent: stengels en vezels produceren die er uitzien als wortels, of liever: die samen met hen de stam binnendringen en hen in staat stelt er

moeten niet meer in bomen, in wortels of in haarwortels geloven, we hebben er genoeg onder geleden. De hele boomcultuur is op hen gebaseerd, van de biologie tot de linguïstiek. Alleen onderaardse stengels en luchtwortels, wildgroei en rizoom zijn mooi, zijn politiek en worden verliefd op elkaar."

Rizoom is dus op de eerste plaats een kritiek, en meer dan een kritiek, een revolutie, de programmaverklaring van een guerrilla-gevecht. Een van de voornaamste doelwitten van dit gevecht is, merkwaardig genoeg misschien, de psychoanalyse. Dat kan vreemd lijken omdat de psychoanalyse, die de grote inspiratiebron is geworden van het Franse denken, doorgaans zelf wordt beschouwd als een belangrijke contestatie van het rationele, logische boom-denken: Freuds onbewuste wees immers op de ondoorgrondelijkheid van het verlangen en op het feit dat de ratio „geen meester is in eigen huis".

Volgens Deleuze is dat maar tot op zekere hoogte zo, of als Freud de poorten van het rizoomdenken al opengooide, dan was dat om ze snel weer te sluiten, door het invoeren van nieuwe kanjers van bomen: Oedipuscomplex, castratieangst, Überich en projectie - het zijn opnieuw onverbiddelijke dooddoeners van de wezenlijke ongrijpbaarheid van het verlangen.

Een ander, meer voor de hand liggend doelwit van het rizoom-offensief is de semiotiek en vooral de linguïstiek, waar het er precies om gaat een algemeen geldende theorie op te stellen van „betekenis" en van taalstructuren in hun onderlinge verhouding. Ook daar heerst de alombekende boomstructuur, met zijn systeem van hiërarchische afleidingen en bipolaire vertakkingen onder de allesbepalende hegemonie van de „betekenaar" in zijn relatie tot het betekende.

De taal wordt met andere woorden primair opgevat als een instrument om *iets* te zeggen *over* iets; het zijn altijd weer de boodschap en de verwijzing die primeren, in een statische relatie tot een voorafgegeven werkelijkheid waarvan de taal - de spiegel van het denken - de objectieve representatie wordt verondersteld te zijn.

In plaats daarvan wil Deleuze de taal hanteren als een instrument om iets mee te *doen*, een soort van „verlangensmachine", een wapen om mee ten strijde te trekken. Hiermee is meteen het domein van de actie betreden, en met het domein van de actie ook onvermijdelijk dat van de politiek.

Deleuze breidt zijn kritiek op het boom-denken uit tot een kritiek op de gehele westerse samenleving, van filosofie tot bureaucratie. In zijn neiging om daar het oosterse denken tegenover te stellen, dat dan uiteraard moet gelden als typisch „rizomorf", maakt hij zich heel even zelf schuldig aan het gewraakte dualisme van het boom-denken, het denken in termen van links en rechts, goed en kwaad, hoger en lager. Hij doet dat met schaamteloze overgave, heeft het over twee soorten van bureaucratieën en over de tussenpositie van Amerika, waarbij hij geen enkele moeite lijkt te doen om karikaturale classificaties te vermijden.

tegelijkertijd op een verkeerde weg geraakt. Een doorlopende weg, des te beter. Als de kwestie is aan te tonen dat ook rizomen hun eigen despotisme en hun eigen hiërarchie hebben, dan is dat prima; want er is geen dualisme noch een ontologisch dualisme van hier en elders, noch een goed en kwaad, noch een axiologisch dualisme van goed en kwaad, ook geen Amerikaanse mix en synthese."

Het probleem is er kennelijk een van de taal en van haar hardnekkige suggestie altijd iets *bepaalds* te zeggen, en daarmee een heel systeem van opposities te creëren. Deleuze, van zijn kant, doet hieraan mee, maar enkel met de bedoeling om op een hoger niveau alle opposities te overstijgen.

Naar het eind van het boekje toe volgt een stroomversnelling van de meest onverwachte conceptuele gelijkstellingen, zoals: *rizomatiek* = *schizoanalyse* = *stratoanalyse* = *pragmatiek* = *micropolitiek*. En verder: *rizomatiek* = *nomadologie*. Of zelfs: *rizomatiek* = *pop'analyse*.

De logica wordt absurder, de toon wordt lichtjes hysterisch („Wij schrijven voor hen die niet kunnen lezen") en het geheel mondt uit in een reeks emotionele slogans: „Wees snel, zelfs in stilstand! Gelukslijn, heuplijn, vluchtlijn. Roep geen Generaal in jezelf op! Maak kaarten, geen foto's of tekeningen! Wees de roze Panter en houd van elkaar zoals de wesp en de orchidee, de kat en de baviaan."

Na de lectuur van *Rizoom* blijf je, enthousiast of niet, in ieder geval een beetje ontredderd achter. Intussen, twintig jaar na het eerste verschijnen, kennen we natuurlijk dit soort ontreddeering ook al wel: de kritiek op het intellectualisme, geformuleerd door intellectuelen en bestemd voor intellectuelen neemt vaak de vorm aan van een soort filosofisch dadaïsme dat wel even „werkt", maar toch na verloop van tijd flink op de zenuwen werkt.

Zoals Deleuze zelf de kritiek van „de mensen" formuleert: „De mensen grinniken, „jullie zijn de ergste soort academici, letten jullie niet op de woorden die jullie gebruiken, op jullie misbruik van kennis?" En Deleuze's eigenzinnige repliek: „Maar wij geven geen antwoord, wij hebben niet dezelfde opvatting van een boek."

Het interessante van *Rizoom* is dat het twintig jaar geleden verscheen en dat het een originele en gepassioneerde programmaverklaring was van wat thans misschien wel een goedkope mode dreigt te worden.

- GILLES DELEUZE & FÉLIX GUATTARI, **Rizoom**, Uitgeverij Rizoom, Utrecht.
- GILLES DELEUZE & FÉLIX GUATTARI, **Rhizôme, introduction**, Les Editions de Minuit, Parijs, 1976, 94 blz., 599 fr.

Meer?

Lees de volledige krant digitaal. ([//www.standaard.be/plus/ochtend](https://www.standaard.be/plus/ochtend))